

Funkcjonowanie młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii w systemie oświaty

Wychowankami młodzieżowych ośrodków wychowawczych (MOW) są dzieci i młodzież niedostosowani społecznie, wobec których sąd rodzinny zastosował środek wychowawczy w postaci umieszczenia ich w ośrodku. Do młodzieżowych ośrodków socjoterapii (MOS) trafiają dzieci i młodzież przejawiający zaburzenia zachowania, utrudniające im funkcjonowanie społeczne w grupie rówieśniczej, szkole i środowisku.

Zakładanie i prowadzenie MOW i MOS oraz zasady funkcjonowania tych placówek określają przepisy ustawy o systemie oświaty oraz wydane na ich podstawie akty wykonawcze. Rozporządzenie określające zasady kierowania nieletnich do młodzieżowych ośrodków wychowawczych zostało wydane na podstawie przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze i młodzieżowe ośrodki socjoterapii znajdują się w kompetencjach resortu edukacji od 2004 r. Po przejściu ich z resortu polityki społecznej najpoważniejszym problemem była niewystarczająca liczba miejsc w ośrodkach, utrudniająca realizację postanowień sądów rodzinnych o zastosowaniu wobec nieletniego środka wychowawczego w postaci umieszczenia w MOW lub MOS. Od 2004 r. resort edukacji, wspólnie z jednostkami samorządu terytorialnego, podejmował działania zmierzające do rozwiązania problemu braku miejsc i skrócenia czasu oczekiwania na przyjęcie nieletnich do tych placówek.

Współuczestnictwo jednostek samorządu terytorialnego w tych działaniach stanowi wypełnienie zobowiązań prawnych nie tylko w zakresie zakładania i prowadzenia MOW i MOS, lecz także ze względu na obowiązek opracowywania i realizacji strategii rozwiązywania problemów społecznych, określone przepisami ustaw samorządowych.

Aktualnie w 95 MOW-ach może przebywać 5 944 nieletnich, natomiast MOS-y dysponują 4 250 miejscami. Łącznie system może objąć 10 194 wychowanków wymagających stosowania specjalistycznej pomocy w związku z przejawami niedostosowania społecznego lub zaburzeniami

zachowania na tle różnych przyczyn (por. [Tabela 1.](#)).

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze są przeznaczone dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie, wymagających specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania i resocjalizacji jako resocjalizacyjno-wychowawcze, a dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością umysłową w stopniu lekkim – jako resocjalizacyjno-rewalidacyjne. Nieletni są umieszczani w nich wyłącznie na podstawie orzeczenia sądu rodzinnego o zastosowaniu środka wychowawczego, zgodnie z przepisami ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Rok	Młodzieżowe ośrodki wychowawcze	Młodzieżowe ośrodki socjoterapii
2004	45 MOW – 2 873 miejsca	9 MOS – 1 337 miejsc (w tym 1189 w szkole, 148 w internacie)
2006	52 MOW – 3 300 miejsc	10 MOS – 1 370 miejsc
2013	85 MOW – 5 177 miejsc	65 MOS – 3 680 miejsc
2014	95 MOW – 5 816 miejsc	71 MOS – 3 770 miejsc
2015	95 MOW – 5 944 miejsca	73 MOS – 4 250 miejsc

Tabela 1. Liczba MOW i MOS wraz z dostępnymi w nich miejscami w latach 2004–2015

Młodzieżowe ośrodki socjoterapii są prowadzone dla dzieci i młodzieży, którzy z powodu zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się i zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym są zagrożeni niedostosowaniem społecznym i wymagają stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania i socjoterapii.

Młodzieżowe ośrodki socjoterapii przyjmują dzieci i młodzież na wniosek rodziców i na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, wydanego przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Podstawę prawną w tym zakresie stanowią przepisy art. 71b ustawy o systemie oświaty.

Do zadań MOW-ów należy eliminowanie przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego oraz przygotowanie wychowanków do życia zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi.

W przypadku MOS-ów wskazano, poza przygotowaniem do życia zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi, jako zadanie główne – eliminowanie przyczyn i przejawów zaburzeń zachowania.

Wśród zadań realizowanych w MOW wymienia się w szczególności:

- resocjalizację i terapię,
- opiekę,
- edukację i rozwój potencjałów twórczych,
- rozwiązywanie problemów emocjonalnych,
- ułatwienie adaptacji społecznej,
- kształcenie samodzielności życiowej,
- przygotowanie do pracy zawodowej i życia w rodzinie,
- organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Formy, sposoby i okres udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej są uwzględniane w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym (IPET), opracowywanym odrębnie dla każdego ucznia/wychowanka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.

W młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii realizowane są programy wychowawcze i profilaktyczne z listy rekomendowanych programów dostępnych w [Banku Programów Profilaktycznych](#). Programy wybierane i realizowane najczęściej to: „Trening Zastępowana Agresji wg A. Goldsteina”, „Dziękuję, nie”, „Spójrz inaczej”, „Spójrz inaczej na agresję”, „Debaty”, „Trzeci elementarz”.

Realizowane są także programy autorskie, w szczególności dotyczące przeciwdziałania agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży, oraz zadania wynikające z programów rządowych, np. „Bezpieczna i przyjazna szkoła na lata 2014–2016”, „Bezpieczna+”, „Program Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2012–2015”, „Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2011–2015”.

Niektóre ośrodki uczestniczą w realizacji projektów adresowanych do młodzieży z grup ryzyka, zagrożonych wykluczeniem społecznym. Informacje o innych projektach adresowanych do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym dostępne są na stronach [Krajowej Instytucji Wspomagającej](#) i [Centrum Projektów Europejskich](#). Z ofertą poszczególnych placówek można się zapoznać, odwiedzając ich strony internetowe (adresy są

dostępne w [Centralnym Systemie Kierowania Nieletnich](#)).

W młodzieżowych ośrodkach wychowawczych funkcjonują szkoły specjalne różnych typów dla uczniów niedostosowanych społecznie:

- szkoła podstawowa (najczęściej klasy 5–6, kilka ośrodków oferuje również kształcenie w klasach 3 i 4);
- gimnazjum, w tym z oddziałami przysposabiającymi do pracy;
- zasadnicza szkoła zawodowa (kształcenie w zawodach dla chłopców: kucharz, monter zabudowy i robót wykończeniowych, ślusarz, piekarz, stolarz, mechanik samochodowy, fryzjer; dla dziewcząt: kucharz, krawiec, fryzjer);
- liceum ogólnokształcące i technikum: dla dziewcząt – profile informatyczny i usługi fryzjerskie; aktualnie w ofercie MOW brak technikum dla chłopców (dyrektorzy nie decydują się na powołanie tego typu szkoły z uwagi na trudności ze zorganizowaniem pełnego liczebnie oddziału).

Nieletni przebywają w MOW-ach do ukończenia 18. roku życia; stosowanie środka wychowawczego przez sąd ustaje z mocy prawa na podstawie art. 73 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Dla pełnoletniego wychowanka, który nie ukończył danego etapu edukacyjnego, tworzy się sprzyjające temu warunki, w ramach procedury usamodzielnienia i środków przewidzianych na kontynuowanie nauki na podstawie przepisów ustawy o pomocy społecznej.

Wychowankowie

Wychowankami młodzieżowych ośrodków wychowawczych są dzieci i młodzież niedostosowani

społecznie, wobec których sąd rodzinny zastosował środek wychowawczy w postaci umieszczenia w ośrodku na podstawie przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Wśród przyczyn świadczących o demoralizacji nieletnich wymienia się w szczególności: naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierzędu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych.

Umieszczenie nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych odbywa się również na tle zjawisk niezależnych od nich samych, np. zaniedbania opiekuńczo-wychowawcze, niskie kompetencje wychowawcze rodziców, dysfunkcjonalność rodziny (uzależnienia, przestępczość, przemoc, zaburzenia psychiczne, poważne problemy zdrowotne, ubóstwo materialne). Nazywamy je skutkami wadliwej socjalizacji.

Najczęstsze przyczyny umieszczenia nieletnich w MOW-ach – wg sondażu przeprowadzonego przez Wydział Resocjalizacji i Socjoterapii ORE we wrześniu 2014 r. – to:

- nierealizowanie obowiązku szkolnego lub nauki (83,8%),
- naruszanie zasad współżycia społecznego (62,7%),
- stosowanie środków psychoaktywnych (59,8%),
- popełnianie czynów zabronionych i karalnych (51,3%),
- agresja i przemoc (46,2%),
- ucieczki z domu, włóczęgostwo (42,1%; por. [Tabela 2.](#)).

O demoralizacji nieletnich – zgodnie z treścią art. 4 par. 1 wymienionej ustawy – świadczą w szczególności: naruszanie zasad współżycia społecznego i popełnienie czynu zabronionego.

Wychowankami młodzieżowych ośrodków socjoterapii są dzieci i młodzież przejawiająca zaburzenia zachowania utrudniające im funkcjonowanie społeczne w grupie rówieśniczej, szkole i środowisku. Należy tutaj wymienić specyficzne trudności w uczeniu się, zaburzenia koncentracji uwagi i pamięci, wzmożoną nadpobudliwość psychoruchową, ADHD, zespół Aspergera, fobie, zagrożenie uzależnieniem od środków odurzających i substancji psychotropowych, trudności wychowawcze, zaburzone relacje z rodziną, ucieczki z domu, przedwczesną aktywność seksualną.

Kadra

Wysoki poziom oddziaływań wychowawczych, resocjalizacyjnych i terapeutycznych wymaga

zatrudnienia w obu typach placówek odpowiednich specjalistów:

- wychowawców i nauczycieli (kryteria formalne określone w odpowiednich przepisach);
- psychologów, pedagogów, terapeutów (specjalizacje w zależności od potrzeb) – specjalistów z zakresu doradztwa zawodowego;
- pielęgniarek w pełnym wymiarze czasu pracy (w tym z uprawnieniami do wydawania leków psychiatrycznych);
- lekarzy psychiatrów w wymiarze odpowiadającym potrzebom placówki;
- pracowników socjalnych;
- instruktorów zajęć specjalistycznych.

Istniejące niedobory w zakresie odpowiedniego zatrudnienia dotyczą w szczególności służb medycznych, lekarzy psychiatrów i pielęgniarek. Ze względu na specyfikę funkcjonowania MOW-ów i MOS-ów często w miejscowościach oddalonych od większych miast (brak możliwości szybkiego kontaktu z lekarzem, różnymi specjalistami

Przyczyny umieszczenia nieletnich w MOW-ach	Dane procentowe
Nierealizowanie obowiązku szkolnego lub nauki	83,8
Naruszanie zasad współżycia społecznego	62,7
Stosowanie środków psychoaktywnych	59,8
Popełnianie czynów zabronionych i karalnych	51,3
Agresja i przemoc	46,2
Ucieczki z domu, włóczęgostwo	42,1
Udział w negatywnych grupach rówieśniczych	19,4
Autoagresja (próby samobójcze, samookaleczenia)	15,3
Zachowania wykraczające poza normy moralno-obyczajowe danego społeczeństwa w sferze stosunków seksualnych	5,3
Inne	1

Tabela 2. Przyczyny umieszczenia nieletnich w MOW-ach

i policją) jest to poważnym utrudnieniem.

Dyrektorzy ośrodków przy zatrudnianiu pracowników zwracają uwagę na ich dodatkowe umiejętności, predyspozycje i pasje (poza formalnym dyplomem ukończenia studiów) z uwagi na potrzebę rozwijania potencjału i kreatywności wychowanków. Wielokrotnie stanowi to podstawę skuteczności procesu resocjalizacji i terapii.

Wiele uwagi poświęca się również doskonaleniu zawodowemu nauczycieli zatrudnionych w MOW-ach i MOS-ach. Mogą oni korzystać z oferty regionalnych ośrodków doskonalenia nauczycieli i ośrodków centralnych.

Wśród form doskonalenia realizowanych przez ORE największym zainteresowaniem cieszyły się dotąd metody twórczej resocjalizacji wg M. Konopczyńskiego oraz kształtowanie kompetencji społecznych z elementami „Treningu Zastępowania Agresji” z uwzględnieniem profilaktyki uzależnień wg A. Goldsteina.

System kierowania nieletnich do placówek

Zadanie wskazywania miejsc dla nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii jest realizowane przez Wydział Resocjalizacji i Socjoterapii Ośrodka Rozwoju Edukacji (ORE). [Centralny system kierowania nieletnich](#) jest internetową platformą zapewniającą łączność teleinformatyczną i współpracę ORE z podmiotami odpowiedzialnymi za kierowanie nieletnich do placówek, tj. starostami powiatowymi

lub instytucjami przez nich upoważnionymi (np. poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, powiatowymi centrami pomocy rodzinie).

Nadzór nad wykonaniem orzeczenia sprawuje sąd rodzinny, który je wydał i jest odpowiedzialny za doprowadzenie nieletniego do wskazanego ośrodka. Wybór placówki adekwatnej do potrzeb nieletniego jest związany przede wszystkim z etapem jego kształcenia (typ szkoły i klasa), odległością od miejsca zamieszkania nieletniego oraz szczególnych warunków wskazanych przez sąd rodzinny lub jednostkę samorządu terytorialnego. Adresy wszystkich ośrodków są dostępne w [Centralnym systemie kierowania nieletnich](#).

Trudności w wykonywaniu środka wychowawczego stosowanego wobec nieletnich

Istotnym celem działań podejmowanych przez Wydział Resocjalizacji i Socjoterapii ORE jest dążenie do poprawy jakości funkcjonowania młodzieżowych ośrodków wychowawczych i socjoterapii oraz osiąganie przez nie wysokiego poziomu efektywności oddziaływań wychowawczych, resocjalizacyjnych i terapeutycznych.

W działaniach tych napotykamy wiele trudności. Wśród przyczyn utrudniających wykonywanie wydawanych przez sądy rodzinne orzeczeń o zastosowaniu wobec nieletnich środka wychowawczego w postaci umieszczenia w MOW lub MOS należy wymienić w szczególności:

- niedoprowadzenia nieletnich,
- wielokrotne wskazania,
- wstrzymanie wykonania orzeczenia przez sąd,

- okresowe zawieszenie środka wychowawczego,
- zastosowanie środka nieadekwatnego do sytuacji nieletniego.

System reagowania na sytuacje zagrażające bezpieczeństwu wychowanków i placówki

Jednym z kierunków realizacji polityki oświatowej państwa na rok szkolny 2015/2016 jest „wzmocnienie bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodkach wychowawczych, ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych”.

W przypadku tworzenia systemu reagowania na sytuacje zagrażające bezpieczeństwu uczniów i wychowanków uwzględniamy podstawy prawne zobowiązujące do zapewnienia bezpieczeństwa w środowisku wychowania i nauczania, w tym budowania przyjaznego klimatu wychowawczego szkoły i placówki.

W placówce o charakterze resocjalizacyjno-wychowawczym wśród nadzwyczajnych zdarzeń zagrażających bezpieczeństwu wychowanków i placówki, takich jak pożar, powódź i inne tragiczne w skutkach zdarzenia losowe, mogą wystąpić przypadki zdarzeń generowanych przez wychowanków (podpalenie, zbiorowe niszczenie mienia, podrzucenie materiałów wybuchowych, zamknięcie się w określonych pomieszczeniach, zdarzenia suicydalne itp.). Stąd konieczność współpracy z policją,

jednostkami straży pożarnej, służbą zdrowia i innymi instytucjami, w zależności od rodzaju występującego zagrożenia.

Na terenie placówki wychowawczo-resocjalizacyjnej podjęcie określonych czynności w sytuacji zagrożonego bezpieczeństwa wychowanków lub placówki spoczywa w pierwszej kolejności na osobie kierującej, co nie zwalnia z odpowiedzialności żadnej innej osoby zobowiązanej do czuwania nad prawidłowością funkcjonowania danego ośrodka. Zakres odpowiedzialności, model komunikowania się, wyznaczenie osób zastępujących osoby zarządzające i inne wymagane czynności muszą być opisane w procedurach interwencyjnych.

System reagowania na sytuacje zagrażające bezpieczeństwu wychowanków i placówki powinien być oparty na kilku istotnych elementach, do których należą:

- zapewnienie bezpiecznych warunków pobytu wychowanków (także w sferze materialnej);
- zapewnienie przyjaznego klimatu wychowawczego, szczególnie w okresie adaptacji wychowanków;
- identyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa wychowanków lub placówki (występujących lub mogących wystąpić w dalszej perspektywie czasowej);
- opracowanie procedur postępowania w sytuacjach zagrażających bezpieczeństwu wychowanków i placówki;
- realizacja adekwatnych do zidentyfikowanych zagrożeń

programów profilaktycznych;

- dokumentowanie zdarzeń nadzwyczajnych.

W tworzeniu przyjaznych warunków w okresie adaptacji wychowanka zwracamy uwagę na:

- umożliwienie mu zrozumienia własnej sytuacji społeczno-prawnej;
- uświadomienie ograniczeń wynikających z konieczności pobytu w placówce;
- uświadomienie ograniczeń wynikających z niedostatków jego środowiska rodzinnego (dotyczy niskiej samooceny, zachowań destrukcyjnych występujących na tym tle, np. kradzież atrakcyjnych przedmiotów);
- kształtowanie pozytywnych relacji z rówieśnikami i dorosłymi;
- zweryfikowanie możliwości wpływu negatywnych subkultur.

Analizując możliwości opracowywania i dokonywania formalnej oceny warunków bezpieczeństwa w MOW, warto zwrócić uwagę na szczególną potrzebę gromadzenia i przechowywania dokumentacji dotyczącej:

- stanu zdrowia wychowanków (w tym opisów okoliczności i procedur medycznych, realizowanych wobec nich w MOW);
- informacji o wydarzeniach nadzwyczajnych (ucieczki, przemoc, zakłócenia porządku itd.) – z podaniem opisu okoliczności i szczegółów podjętych działań, ze szczególnym zwróceniem uwagi na koordynację personalną wychowanków;

- zakresów zadań oraz obszarów odpowiedzialności zawodowej kadry, z uwzględnieniem czynności realizowanych w sytuacjach nadzwyczajnych (może to mieć postać oddzielnej dokumentacji – ważne jednak, aby takie personalnie określone zadania były wymienione i przyjęte przez pracowników).

Podstawa prawna

Teresa Kaniowska

Nauczyciel konsultant w Wydziale Resocjalizacji i Socjoterapii ORE. Pedagog specjalny z wieloletnim doświadczeniem w pracy z dziećmi i młodzieżą z grup ryzyka (wychowawca PO, kurator sądowy, pedagog rodzinny).

Współuczestniczyła w tworzeniu warunków formalno-prawnych, organizacyjnych i merytorycznych w zakresie wspierania rozwoju, kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży zagrożonych niedostosowaniem społecznym i niedostosowanych społecznie w szkołach ogólnodostępnych, ośrodkach wychowawczych (MOW i MOS) i środowisku otwartym.

Organizatorka wsparcia dla nauczycieli szkół ogólnodostępnych (szczególnie w zakresie umiejętności organizowania i udzielania pomocy uczniom mającym niepowodzenia szkolne, upowszechniania „Treningu Zastępowania Agresji” A. Goldsteina oraz mediacji jako metody rozwiązywania konfliktów bez przemocy).